

Slobodanka Markov

A TÁRSADALMI-POLITIKAI KÖZÖSSÉGEK TESTÜLETEIBE DELEGÁLT KÜLDÖTTEK ÖSSZETÉTELÉNEK VÁLTOZÁSA

A küldöttrendszerrel és működéséről szóló tudományos kutatómunka részletesen foglalkozik a vajdasági társadalmi-politikai közösségek szerveibe, testületeibe delegált küldöttek szociális és egyéb vonatkozású összetételével. Az 1974-ben és 1978-ban választott küldött-testületek összetételéről már jelent meg elemző célzatú tanulmány.¹ Írásomban ezúttal is azokra a változásokra helyezem a hangsúlyt, amelyekre ezekben a testületekben a küldöttrendszer bevezetése után került sor.

A küldöttrendszer az az intézményes forma, amely révén a munkáosztály és a dolgozók úrrá lehetnek a társadalmi fejlődés főbb folyamatain és a társadalmi újratermelés egészén. A küldöttrendszer tehát a valós társadalmi viszonyok alapja, ezért nem mellékes, hogy a különféle szociális csoportok (a társadalmi és professzionális jellegű csoportosulások) milyen mértékben kapcsolódnak be a küldöttrendszerbe. Nyilvánvaló az is, hogy a küldött-testületek sikeres tevékenységét nem az határozza meg, hogy összetételük formálisan megfelel-e a környezet szociális és demográfiai összetételének, hanem az, hogy milyen a küldöttek konkrét munkája és aktivitása. Ezért munkámban a küldött-testületek szociális és egyéb vonatkozású összetételét úgy vizsgálom, mint előfeltételt ahhoz, hogy a dolgozók és polgárok a politikai döntéshozatal tényleges részesei legyenek.

Az öngazgatási érdekek pluralitásáról alkotott koncepció tette első-sorban fontossá, hogy a politikai döntéshozatal intézményeiben a különböző szociális csoportok és szakmák képviselői arányban legyenek a lakosság vagy a dolgozók összetételével. Társadalmunk, az érdekek struktúráját tekintve heterogén, ezért a küldöttségek és küldött-testületek által is kifejezésre kell jutnia a társadalmi szubjektumok, más szóval a társadalmat alkotó szociális csoportok létező, de egymástól eltérő és sokszor ellentétes érdekeinek. Ilyen értelemben kell a küldöttek és küldöttségek összetételének arányban lennie az öngazgatási bázis összetételével, vagy ahogy a JSZSZK alkotmánya meghatározza: a küldöttek

és küldöttségek összetétele az öngazgatási szervezetekből és közösségek-
ből következik. Gyakorlatilag a küldöttrendszer megfelelő struktúrájával
kell lehetővé tenni a különböző szociális csoportok és érdekek hordozói
számára, hogy részt vegyenek a politikai döntéshozatalban, hogy érdekeiket
egyeztessék és érvényesítsék.

A Kommunista Szövetség egyik legfontosabb határozata és az alkotmány
alapelve, hogy társadalmunkban a hatalom a munkásosztály, a város és falu
dolgozó polgárait illeti, megtalálható a küldöttek és küldöttségek megválasztásának
mércéi — VDNSZSZ és a Vajdasági Szakszervezeti Szövetség részéről 1974-ben
kiadott okmányban is. Az okmány egyik fejezete szerint a küldöttrendszer
által valósul meg a munkásosztály domináló szerepe minden öngazgatási
testületben, a társultmunkaalapszervezettől és helyi közösségtől és más
öngazgatási közösségektől a JSZSZK Képviselőházáig. Más alkotmányos
rendelkezőkkel együtt ez az irányelv szavatolja a feltételeket ahhoz, hogy
a különféle öngazgatási érdekek egyeztetésében és valóra váltásában végső
sorban a dolgozók érdeke érvényesüljön. A küldöttrendszer említett és
kulcsfontosságúnak mondható jellegét tartva szem előtt kutatásom egyik fő
kérdése az volt, vajon megteremtettük-e a feltételeket ahhoz, hogy a
küldöttek és küldöttségek összetétele révén a politikai döntéshozatalban
domináns szerephez jusson a munkásosztály. Ezzel magyarázható, miért
tartottam fontosnak vizsgálat tárgyává tenni a küldöttek és küldöttségek
szociális struktúráját.

A felmerült kérdésekre adandó válaszokhoz a választásokról szóló
hivatalos adatok szolgáltak alapul. A választásokkor a küldöttekről nyilván-
tántartásba vett adatok azonban nem felelnek meg minden tekintetben a
politológiai-szociológiai elemzés támasztotta követelményeknek. Elsősorban,
mert több a szocioprofessionális és kevesebb a valóban szociális jellegű
adat. Nem elég szabatosak azok a mércék sem, amelyek alapján meghatározzák
egy-egy küldött szociális és foglalkozás szerinti hovatartozását, így például
a munkahelyre és munkára vonatkozó adatok, amit a küldött társultmunka-
alapszervezetében tölt be, illetve végez. Más fontosnak mondható adatokat
pedig a jelölések és választások alkalmával egyáltalán nem tüntetnek fel,
például a termelő munkaszervezetek küldötteiről és küldöttségeiről, hiányosak
ezenkívül a bázisra, vagyis a választóegységre vonatkozó adatok is, amelyek
elengedhetetlenül fontosak a bázis és a választott testületek jellemzőinek
összehasonlításához.

A felsorolt fogyatékoságok ellenére a rendelkezésre álló adatok lehetővé
tették, hogy meghatározzuk és egyben elemezzük az egyes társadalmi szociális
csoportok mennyiségi arányát az öngazgatási testületekben. Ezek alapján néhány
általános következtetés vonható le. Így például a küldöttrendszer bevezetésével
a küldöttségi testületekben jelentősen megnövekedett az ipari munkások és
általában a dolgozók aránya a korábbi időszakhoz viszonyítva. Az 1974. évi
választások után a küldöttségek egyötödét munkások alkották, a községi
képviselő-testületekben pedig a küldötteknek több mint egynegyedét (27,6
százalékát). Vajdaság Auto-

1. számú táblázat

Az aktív lakosság, a küldöttek és a küldöttségek a községi küldött-representációkban és Vajdaság SZAT Képviselőházában foglalkozási megoszlás szerint (a küldött-representációk 1974., 1978. és 1982. évi összetételéről)

Küldöttségi területek	Választási év	Összetétel százalékokban											
		Mezőgazd. és hasonló munkások	Bányász. ipari és hasonló munkások	Keresk. dolgozók	Szolg. ipari dolgozók	Honvédelmi dolgozók	Közig. és hiv. dolg.	Vezetői kéaderek és művészek	Egyéb fogl.	Magán. szem.	Ismeretlen	Külföldi munkán	Összesen
Aktív lakoss.	1971.*	39,2	27,2	3,7	4,7	1,9	6,5	9,2	0,1	—	2,1	5,5	100,0
A küldött- ségek tagjai**	1974.	16,4	20,3	17,9	**	**	15,6	14,9	15,1	—	—	—	100,0
	1978.	16,6	20,2	7,9	5,4	1,4	19,9	17,8	8,9	1,9	—	—	100,0
	1982.	16,8	32,8	4,7	5,4	1,7	17,8	13,8	5,7	1,3	—	—	100,0
A községek képviselő- területei	1974.	25,0	27,6	—	—	—	8,6	25,7	5,4	—	—	—	100,0 (4812)
	1978.	23,5	26,4	5,1	1,8	1,0	9,1	25,5	1,6	6,0	—	—	100,0 (100,0)
	1982.	23,0	23,9	3,9	3,8	1,0	11,5	19,1	5,4	8,4	—	—	100,0 (4914) (5410)
VSZAT Képvi- selőházának küldöttei	1974.	12,0	26,9	—	—	—	5,7	45,0	1,6	—	—	—	100,0 (254)
	1978.	13,8	27,3	2,7	2,7	1,6	4,8	41,1	4,0	2,0	—	—	100,0 (245)
	1982.	12,2	29,8	3,3	0,4	—	2,0	47,0	—	5,3	—	—	100,0 (245)

* Az 1971. évi népszámlálás adatait vettem alapul, tekintettel, hogy a legutóbbi népszámlálás adatait még nem összesítették.

** Az 1974. évi választásokkor a keresk., a szolgált. és a honvédelem dolgozóit egy csoportba sorolták.

nóm Tartomány Képviselőházában 26,9 százalék (1. számú táblázat) volt a munkások aránya. Kisebb eltérésekkel ugyanilyen arány alakult ki az 1978. és az 1982. évi választásokkor. Itt kell megemlíteni, hogy az 1963 és 1969 közötti időszakban a társadalmi-politikai közösségek szerveiben csökkenő irányzatú volt a munkások aránya. A szövetségi és köztársasági, valamint a tartományi képviselőházban alig néhány százalékot tett ki.

Ha összehasonlítást végzünk, láthatjuk, hogy a munkások aránya a különféle küldött-testületekben nagyjából azonos a lakosság szociális struktúrájában kimutatott százalékaránnyal. Igaz, a munkások aránya a küldöttségekben az 1974. és 1978. évi választásokkor valamivel kisebb volt, mint ahány százalékban az aktív lakosság részét képezik. Ezt bizonyos értelemben meglepő tényként könyvelhetjük el, mivel a küldöttség az az öngazgatási testület, amely legközelebb áll a választási bázishoz, ennél fogva legkevésbé esik az egyes társadalmi-politikai szervezet „irányadó” befolyása alá. Eltekintve ettől a küldöttek és küldöttségek, valamint az öngazgatási bázis összetételi szerkezete közötti arányt viszonylag kielégítőnek mondhatjuk. Amennyiben azonban vizsgálatainkat kiterjesszük a többi szociális csoportra és foglalkozási ágazatra, elsősorban a nem kérkezi foglalkoztatottak kategóriáira, a fentebbi következtetés már jócskán fogyatékos, nem teljes. A küldöttségek összetételében — mindhárom mandátumi időszakban — szám szerint a közigazgatási, az adminisztratív és hasonló foglalkozásúak szerepelnek a második helyen. Arányuk a küldöttségekben háromszor nagyobb, mint amilyen arányban a választási bázisban szerepelnek. Ebből egyértelműen arra következtetünk, hogy a „hivatalnokok” helyzete a választási bázisban még mindig sokkal jobb, mint más szociális kategóriáké, és ez számukra reális feltételeket teremt a döntéshozatali folyamatok befolyásához. A községi képviselő-testületekben a közigazgatási és adminisztratív dolgozók százalékaránya valamivel alacsonyabb, de még itt is nagyobb, mint arányuk a lakosság összetételében, ezenkívül számuk a képviselő-testületekben lassú, de folyamatos növekedést mutat. Kivételt képez Vajdaság SZAT Képviselőháza. Ebben a testületben alacsonyabb a hivatalnokok aránya, mint a lakosság összetételében. Ez talán annak a tradicionális felfogásnak tudható be, hogy a felsőbb társadalmi-politikai testületekben mégsem mellékes a szaktudás és a gyakorlat.

A mezőgazdaságban és a rokonágazatokban dolgozók alkotják azt a szociális csoportot, amelynek aránya a küldöttségi testületekben a küldöttségtől a Tartományi Képviselőházig kisebb, mint a lakosság szerkezetében kimutatott aránya. Arányszámuk a Tartományi Képviselőházban a legalacsonyabb, körülbelül 13 százalék, vagyis háromszor kisebb, mint arányuk Vajdaság aktív lakosságának a struktúrájában. A községi képviselő-testületekben arányuk egynegyedére tehető és itt a legmagasabb, a küldöttségekben pedig szinte nem változik, 16,4 és 16,8 százalék között ingadozik. A mezőgazdasági dolgozók és a mezőgazdasággal rokon ipari ágazatok dolgozóinak alacsony arányszáma a küldöttségi testüle-

tekben tulajdonképpen nem is meglepő, mivel az egyéni termelők nemigen kapcsolódtak be a mezőgazdaság társadalmi szektorának munkájába.

A küldött-testületek összetételében a legnagyobb aránytalanság mégis a vezető káderek, a szakemberek és művészek esetében tapasztalható, de ellentétes vonatkozásban, mint a mezőgazdasági dolgozóknál. Viszonylagosan szemlélve a vezető káder az a kategória, amely legtömegesebben képviselteti magát a küldöttségi szervezetekben. Arányuk a küldöttségektől a Tartományi Képviselőház felé haladva növekszik. Vajdaság lakosságának struktúrájában a vezető káderek, szakemberek és művészek aránya 1,1 százalék, de a küldöttségekben 1974-ben és 1978-ban arányuk ennek a százaléknak többszöröse volt. A legutóbbi, vagyis az 1982. évi választások alkalmával a helyzet megváltozott, mégpedig helyes irányba, mert a vezető káderek száma a küldöttségekben 1,5 százalékra csökkent, ami megközelíti a lakosság struktúrájában kimutatott százalékarányukat. A vezető káderek száma a községi képviselő-testületekben még nagyobb, mint a küldöttségekben (6,7—8,0 százalék, de a testület küldötteinek össz számát tekintve nem túl magas. Az adatok tanúsága szerint egyébként számuk a három mandátum idején nem változott különösebben. Vajdaság SZAT Képviselőházában a vezető káderek aránya gyors ütemű növekedést mutat, 1974-ben és 1978-ban például ők alkották a képviselőház küldötteinek egynegyedét. A legutóbbi küldöttválasztások után számuk a Tartományi Képviselőházban kétszer kisebb a korábinál. Ez a változás önmagában szemlélve pozitív tényként könyvelhető el, de csökkenti jelentőségét az, hogy ugyanakkor a magasképzettségű szakemberek és művészek aránya a korábinak kétszeresére növekedett. Megtörténhet például, hogy ezek az adatok nem a tényleges változásokat tükrözik, hanem egyszerűen abból adódnak, hogy megváltoztak a statisztikai mércék, módszerek, vagy egyszerűen tévesen jegyezték a választások statisztikai adatait.

A szakemberek és művészek a küldöttségekben és a községi képviselő-testületekben nagyobb százalékarányban képviseltetik magukat, mint a vezető beosztású foglalkoztatottak. A küldöttségekben számuk 11—13 százalékot tesz ki, a képviselő-testületekben 18 százalékot, az 1974. és 1978. évi adatok szerint. A 18 százalék 1982-ben 11,1 százalékra csökkent, és ma ez kisebb a községi képviselő-testületekben, mint a küldöttségekben. Vajdaság SZAT Képviselőházában az első két választási időszakban a szakemberek és művészek aránya kevéssel nagyobb, mint a községekben (19,2 és 17,9 százalék), de mint jeleztük is, arányuk 1982-ben megkétszereződött, így a Tartományi Képviselőházban ma ez a legszámosabb szociális kategória.

Mivel a politikai döntéshozatal szervei, mindenekelőtt a felsőbb szervek — feltételesen szólva — távol állnak a dolgozók közvetlen érdekeitől és komoly potenciális lehetőséget hordoznak magukban hogy még inkább elidegenüljenek ezektől az érdekektől, ezért feltétlenül meg kell vizsgálni, milyen az arány a munkások, valamint a vezető káderek és szakemberek (a technobürokrata struktúrák) között a felsőbb döntésho-

zatali szervezetekben. A rendelkezésünkre álló adatok azt igazolják, hogy a Tartományi Képviselőházban és szerveiben a munkások részvételi aránya a küldöttrendszer bevezetése óta sincs összhangban azzal a társadalmi elhatározással, mely szerint a küldöttrendszerrel biztosítani kell a munkásosztály uralkodó szerepét a politikai döntéshozatalban. A Tartományi Képviselőházban a technobürokrata struktúrák számbeli fölénye tapasztalható. A korábbi két választási időszakban a vezető káderek aránya nagyjából azonos volt az ipari dolgozók arányával. Az 1982. évi választások után a szakemberek és művészek viszont már nagyobb arányban képviseltették magukat a tartomány legfelsőbb küldött-testületében, mint az ipari dolgozók, ha pedig a vezető beosztású alkalmazottakat is hozzájuk soroljuk, akkor ez a két kategória adja a Tartományi Képviselőház küldötteinek csaknem a felét. Ilyen arányú részvételük a tartomány legfőbb hatalmi és öngazgatási szervének munkájában tehát reális előfeltételt teremt, hogy ezenkívül is lényegében ők befolyásolják és irányítják a politikai döntéshozatalt. Félreértés ne essék, a vezetők és szakemberek ilyen magas aránya a tartományi küldöttségi szervezetekben nem egyértelműen negatív tény, minden attól függ, hogy milyen szerepet játszanak, vagy vállalnak a döntéshozatalban, illetve, hogy mennyire jók és célszerűek az általuk hozott határozatok. Amennyiben ezek a határozatok a munkásosztály érdekeit szolgálják, az említett kategória jelenléte a tartományi testületekben pozitív, mert hozzájárul a szocialista fejlődéshez. A társadalmi gyakorlat, elsősorban az utóbbi évek gazdasági folyamatai azt mutatják, hogy az említett két szociális kategória nagyarányú jelenléte a felső döntéshozatali szervezetekben elidegenítette a dolgozókat a döntéshozataltól, illetve háttérbe szorította az érdekeiket.

Ha a munkahely jellege, tehát aszerint vizsgáljuk a küldöttségi testületek összetételét, hogy tagjai milyen munkát végeznek alapszervezetükben, akkor arra a megállapításra jutunk, hogy a községi öngazgatási szervezetekben a közvetlen termelők² mégiscsak döntően befolyásolhatják a határozathozatalt. A községi képviselő-testületek összetételét vizsgálva azt látjuk, hogy ezekben a testületekben a közvetlen termelők képezik a legszámtottevőbb csoportot, arányuk 30 százalék. A szakemberek aránya ugyancsak magas. Az 1974. évi választásokkor a küldöttek egyötödét, illetve egynegyedét alkották 1978 után, a legutóbbi választások alkalmával pedig számuk majdnem kiegyenlítődtött a termelőmunkásokéival. Ha pedig a szakembereket és a vezető beosztású kádereket egy kategóriába soroljuk, akkor számuk a képviselő-testületekben már azonos, vagy nagyobb a közvetlen termelők létszámánál, ami még inkább megerősíti a korábbi megállapítást, hogy elégtelen a munkások aránya küldöttségi szervezetekben.

Még kifejezettebb ez az aránytalanság a Tartományi Képviselőházban. Az 1972. és az 1982. évi választási időszakban a közvetlen termelők aránya megközelítette a küldöttek egyharmadát, de 1978 és 1982 között a Tartományi Képviselőház küldötteinek mindössze 17,1 százalékát alkották közvetlen termelők. A táblázatban közölt adatokból az is kiderül,

hogy a szakemberek és művészek száma a küldöttrendszer bevezetése óta is állandóan nőtt, 1982-ben pedig szinte megkétszereződött az 1974. évihez viszonyítva.

Eltérően a községi képviselő-testületektől a Tartományi Képviselőházban 1974-ben és 1978-ban számottevően növekedett a vezető beosztásban dolgozó küldöttek száma, a harmadik választási mandátumban pedig lényegesen csökkent. Ma a Tartományi Képviselőházban a vezető beosztású dolgozók aránya nagyjából megfelel annak az aránynak, amelyet a községi képviselő-testületekben foglalnak el.

A vizsgált problémakört illetően megkülönböztetett figyelmet érdemel azon adat, mely szerint Vajdaság SZAT Képviselőházában a küldöttek 50—60 százalékát a szakemberek és a vezető beosztásúak alkotják. Mint már említettük, ez a létszám lehetővé teszi számukra a döntéshozatal befolyásolását, sőt azt a korábbi megállapítást is alátámasztja, miszerint a dolgozók annál inkább kirekesztettek a politikai irányítás folyamatából, minél magasabb hatalmi és öngazgatási szervekről van szó.

Annak teljesebb elemzése érdekében, hogy a képviselő-testületekben és a társadalmi-politikai közösségek más öngazgatási szerveiben milyen tényleges politikai, hatalmi döntéshozattal rendelkeznek a dolgozók, külön vizsgálat tárgyává tettem a társult munka tanácsainak szociális összetételét, a közvetlen termelők arányát ezekben a szervezetekben, tekintettel hatáskörük fontosságára. Az alkotmány szerint a társult munka hatáskörét úgy kell meghatározni, hogy lehetővé tegye a tanács részvételét a jövedelemelosztásban, a közös fogyasztásra szánt eszközök elosztásában a társult munka, a társadalmi tevékenységek, a szociális politika és a társadalmi viszonyok minden területén, amelyekben a társult munka dolgozói közvetlen érdekeltek. A statisztikai adatok azt bizonyítják, hogy mindhárom választási időszakban a községi képviselő-testület és a Tartományi Képviselőház társult munka tanácsában egyaránt az ipari dolgozók képezték a legszámosabb szociális csoportot, az össz küldöttek mintegy 30 százalékát, és ez valamivel még több is, mint egyébkénti arányuk Vajdaság lakosságának összetételében. Globális vonatkozásban ez az összetétel tehát hasonló, mint a választóbázis szerkezete. A tanácsok hatáskörét és munkájának eredményességét tekintve a gyakorlat mégsem igazolta az elvárásokat, vagyis nem biztosította a munkásosztály döntő befolyását. A szakemberek és vezető beosztásúak befolyása tehát a társult munka tanácsainak munkájában jelentős mértékben hat a döntéshozatalra. A községek társultmunka tanácsainak 1974. és 1978. évi mandátuma idején a két említett kategória képezte a küldöttek több mint 20 százalékát, a Tartományi Képviselőház társult munka tanácsában pedig a küldöttek több mint egynegyede tartozott ebbe a két kategóriába. Igaz, hogy ez az arány nem jelent többséget és hogy számuk ebben a tanácsban kisebb volt, mint a képviselő-testületek és a képviselőház másik két tanácsában, mégis a társadalomban elfoglalt helyzeténél fogva ez a két kategória a jövedelmet és a közös fogyasztásra kiválasztott pénzeszközöket, illetve minden egyéb kérdés rendezését is jelentősen befolyásolhatta.

2. számú táblázat

A községi képviselő-testületek és a Tartományi Képviselőház küldöttjeinek összetétele (1974., 1978. és 1982. évi választások) foglalkozás, illetve az alapszervezetben végzett munkájuk szerint

Küldöttségi testület	Választási év	Munkahelyi beosztás, illetve a munka jellege						Összesen
		Közvetl. termelő	Egyéb munkák	Szakemberek	Vezetői beosztás	Tud. kutatómunka	Nincsenek munkaviszony.	
Községi Képviselő-testületek	1974.	30,0	9,8	23,6	9,0	—	27,6	(4812) 100,0
	1978.	32,6	11,2	20,2	7,5	0,1	27,7	(4914) 100,0
	1982.	28,8	13,3	26,0	8,5	0,3	23,1	(5410) 100,0
Vajdaság SZAT Képviselőházi küldöttei	1974.	32,6	6,2	20,0	26,1	—	15,1	(245) 100,0
	1978.	17,1	8,2	30,6	29,0	1,6	13,5	(245) 100,0
	1982.	31,4	3,3	37,-	9,8	—	18,4	(245) 100,0

Adatforrás: Statisztikai bizten (Statistikai Közölny) br. 19. 1975. Statisztikai bizten br. 41. „Izbori 78.” első füzet, 1978. valamint Izbori delegacija i delegata u 1982. godini (Az 1982. évi küldött- és küldöttségi választások), Statisztikai bizten, Újvidék 1982 májusában.

Egészében tehát elmondhatjuk, hogy a társult munka tanácsainak szociális összetételével szavatoltuk valamennyi szociális csoport és ipari ágazat képviselőinek részvételét a tanácsok munkájában. Továbbá a statisztikai adatok tanúsága szerint a másik két tanács összetételéhez viszonyítva a társult munka tanácsaiban a legkisebb az egyes társadalmi kategóriák közötti aránytalanság. A vezető káderek például az 1978. évi választásokkor a községi képviselő-testületek társult munka tanácsában 2,1, a Tartományi Képviselőház tanácsában pedig 9,1 százalékkal képviseltették magukat. A községek társadalmi-politikai tanácsában ugyanakkor ez a kategória adta a küldöttek 14,8 százalékát, a tartományi társadalmi-politikai tanácsban pedig a küldöttek nem kevesebb mint 43,4 százalékát. A Tartományi Képviselőház társult munka tanácsától a társadalmi-politikai tanács felé haladva tehát csökken a közvetlen termelők aránya és növekszik a vezető beosztásúak száma. A tartományi társadalmi-politikai tanácsban mindössze 13,3 százalékban voltak munkások, a vezető káderek és szakemberek pedig a tanács összetételének közel kétharmadát, 62,7 százalékát képezték. A fentiek alapján leszögezhetjük, hogy a társadalmi-politikai tanácsokban és valamivel kisebb mértékben a helyi közösségek tanácsában és a községek tanácsában — megmaradtak a hivatásos vezető-irányító káderek. Elsősorban ez járult hozzá ahhoz, hogy a gyakorlatban a társadalmi-politikai tanácsok általános, a tulajdonképpeni hatáskörükön túl minden kérdésben illetékes szervekként funkcionáltak.

A küldöttek foglalkozására, a társultmunka-alapszervezetben végzett munkájukra vonatkozó adatok kiegészítik a képet arról, milyen mértékben vesznek részt a társult munka tanácsának munkájában az egyes szociális csoportok. A vajdasági községekben a társult munka tanácsába 1974-ben és 1978-ban³ a küldöttek csaknem 40 százaléka közvetlen termelő volt, míg a vezetők és szakkáderek képezték a küldöttek egynegyedét, illetve 30,4 százalékát. A Tartományi Képviselőház társult munka tanácsában 1978-ban 23,3 százalékot tett ki a közvetlen termelésben dolgozó küldöttek aránya, ami körülbelül kétszer kevesebb mint 1974-ben és 1982-ben. A szakemberek aránya is magas (26,7, illetve 40,8 százalék), vagyis alig valamivel kisebb, mint a közvetlen termelők aránya.

Bár a munkahelyi beosztás és a munka szerinti felosztás nem azonos a szociális struktúrával, mégis elmondhatjuk, hogy a társult munka tanácsaiban számottevő a közvetlen termelők jelenléte. Ez pedig azért fontos, mert az alkotmány elidegeníthetetlennek minősíti a dolgozókat, a jövedelmet megteremtőket, tehát elsősorban a közvetlen termelésben dolgozók jogát, hogy döntsenek a megvalósított jövedelem elosztásáról. De elemzésünk adatai megerősítik a korábbi következtetést, hogy a nem termelő kategóriák aránya is rendkívül magas a társult munka tanácsaiban, elsősorban a tartományi társult munka tanácsban, s így gyakorlatilag továbbra is ők befolyásolják a döntéshozatalt és a társult munka tanácsának hatáskörébe tartozó kérdések rendezését.

A képviseleti testületek szerinti összetétele, hogy honnan, hány válasz-

tási bázisból delegálták őket, szintén nem mellékes vizsgálatunk szempontjából. Ez teremti meg ugyanis a feltételt, hogy a különböző öngazgatási érdekek felvetését, megoldását az érdekek autentikus hordozói rendezzék. Ismeretes, hogy a küldöttrendszer bevezetése előtt a társadalom irányadó és döntéseket hozó szervei, tehát a döntéshozatal a munkássz-tálytól elidegenült volt. Ennek lényege, hogy a társadalmi-politikai közösségekben a politikai és minden más fontos döntés a hivatásos politikai irányítási struktúrák kezében volt. A küldöttrendszer bevezetésének szükségességét leginkább éppen ez indokolta, elveinek gyakorlati érvényesítésével lehetőséget teremtettünk, hogy a társadalom öngazgatási bázisából, az alapszervezetekből és közösségekből válasszuk a küldötteket a küldöttrendszer intézményeibe. Más szóval ez egyben gátat vetett a vezető beosztásúak sokszori újraválasztásának, s ezáltal a hatalom kisajátításának, hiszen a demokratikus szocialista rendszerben a hatalom közvetlenül a dolgozókat illeti.

A hármas számú táblázat adatai szerint a községek képviselő testületeiben és a Tartományi Képviselőházban a küldöttrendszer bevezetése óta jelentős mértékben sikerült megvalósítani azt az elvet, hogy ezekbe a testületekbe minél több küldöttet válasszanak a bázisból. Különösen az 1974. évi választások alkalmával volt magas azoknak az aránya, akik korábban nem voltak tagjai semmilyen hatalmi szervnek. A községi képviselő-testületekben a küldöttek közel kétharmadának (72,6 százalék), a Tartományi Képviselőházban pedig 84,5 százalékának ez volt az első mandátuma. Az első küldött-testületek ilyen arányú összetétele teremtette meg az első feltételt ahhoz, hogy ezekben a szervezetben konkrétan kifejezésre jussanak és érvényesüljenek a legkülönbébb társadalmi csoportok érdekei és szükségletei. A második választási időszakban ismét csökken az először választott küldöttek aránya a községekben és a tartományban is, mégpedig ez utóbbiban nagyobb mértékben. Az 1982. évi választások után a községi képviselő-testületekben visszaállt az 1974. évi arány, míg a Tartományi Képviselőházban az először választott küldöttek száma azonos, mint 1978-ban.

Összességében az adatok a tartományi társadalmi-politikai közösségekben végbement nagy változásokról tanúskodnak. A tény, hogy a küldöttek mintegy kétharmadát először választották, arra utal, hogy ha ténylegesen nem is, de legalább formálisan megszűnt a politikai munkában kialakult professzionalizmus. Az először választott küldöttek száma a tanácsok összetételében különböző. Szinte törvényszerűnek tekinthető, hogy az először megválasztott küldöttek aránya legnagyobb a társult munka tanácsaiban és legkisebb a társadalmi-politikai tanácsokban. A Tartományi Képviselőház társult munka tanácsába 1982-ben például a küldöttek 84,2 százaléka korábban nem volt tagja semmilyen hatalmi testületnek, míg a társadalmi-politikai tanácsban százalékarányuk csupán 43,3 százalék. Ezek a különbségek tapasztalhatóak a községi képviselő-testületekben is, de az eltérések az egyes tanácsok ilyen vonatkozású összetétele között kisebbek. A községekben az 1978. évi választásokkor a társult munka ta-

3. számú táblázat

A községi képviselő-testületek és a Tartományi Képviselőház küldőreinek megoszlása aszerint, hogy hányszor választották őket (1974., 1978. és 1982. évi választások áttekintése)

Küldöttségi testület	Választási év	Először választ. meg	Korábban is választva voltak				Küldöttek száma összesen		
			egyszer	kétszer	háromszor	négyszer		ötször	hatszor
Községi képviselő-test. küldöttjei	1974.	72,6	13,0	7,2	3,2	1,5	2,5	*	(4812) 100,0
	1978.	65,2	18,9	7,2	3,0	1,6	1,5	1,9	(4914) 100,0
	1982.	71,5	15,3	7,3	3,0	1,2	0,5	1,2	(5410) 100,0
VSZAT Képviselőh. küldöttjei	1974.	84,5	7,8	2,9	2,0	0,8	2,0	*	(245) 100,0
	1978.	61,6	20,4	8,2	4,9	—	1,2	3,7	(245) 100,0
	1982.	64,5	16,3	8,6	4,5	0,8	2,9	2,4	(245) 100,0

* Az 1974. évi statisztikai adatokban csak olyan megjelölés szerepel, hogy ötször vagy ennél többször voltak választva. Adatforrás: Statisztikai biiten (Statisztikai Közlöny) 19. szám, Újvidék 1975. Statisztikai biiten, 51. szám, (Izbori 78.), első füzet Újvidék,

1978. Izbori delegacija i delegata u 1982. godini (Az 1982. évi küldöttségi és küldöttválasztások), Statisztikai prilozai, Újvidék, 1982. május.

nácsába választott küldöttek 74,9 százaléka kapott első ízben küldötti megbízatást, a társadalmi-politikai tanácsokban pedig valamivel több mint a fele (54,9 százalék). A Tartományi Képviselőház társult munka tanácsában 1974-ben volt a legnagyobb az először választott küldöttek aránya (99,2%) a legkisebb pedig a már említett 43,3 százalék a tartományi társadalmi-politikai tanács jelenlegi összetételében.

Azokban a tanácsokban, ahol magas az először választott küldöttek aránya, kevés a háromszor vagy többször választott küldött. Ez a megállapítás természetesen fordítva is érvényes. Így a társadalmi-politikai tanácsokban, a helyi közösségek tanácsában és a községek tanácsában több az olyan küldött, akit háromszor-négyszer választottak újra. A Tartományi Képviselőház társadalmi-politikai tanácsában a küldöttek egynegyede, a községek tanácsában 13,8 százaléka eddig már háromszor, vagy többször töltött be hasonló tisztséget, míg a társult munka tanácsában mindössze 1,6 az ilyen küldöttek aránya. Hasonlóképpen alakultak a dolgok a községi képviselő-testületekben. Az 1978. évi ülészak idején a társult munka tanácsaiban a küldöttek 4,4 százaléka töltött be háromszor, vagy ennél többször hasonló tisztséget, a társadalmi-politikai tanácsokban pedig 12,9 százaléka.

Az a tény, hogy a társult munka tanácsaiban a legnagyobb az először választott küldöttek aránya, a tanács illetékességénél, hatáskörénél fogva jelentős. A felsorolt adatokból azt a következtetést is levonhatjuk, hogy a társadalmi-politikai munka professzionalizmusának megszüntetése azokban a testületekben jutott legtovább, amelyeknek küldötteit közvetlenül a társult munka dolgozói választják. Természetesen formális változások ezek, amelyek hozzájárulhatnak ahhoz, hogy az autentikus öngazgatási érdekek hordozói a társadalmi-politikai közösségek küldött-testületeiben részesei legyenek a politikai döntéshozatalnak, de ez a változás önmagában nem elegendő a politikai döntés igazi demokratizálásához. Állításunkat támasztja alá az, amit már elmondtunk a társadalmi-politikai tanácsokról, nevezetesen, hogy a Tartományi Képviselőház társadalmi-politikai tanácsában a legtöbb az olyan küldött, aki három vagy több mandátumot tud maga mögött. Bár arról szó sincs, hogy ezek a küldöttek létszámbelileg is fölényben vannak, annyi bizonyos, hogy a társadalmi-politikai tanácsokban észlelhető leginkább a politikai professzionalizmus. A tapasztalat és kutatási eredményeink arra vallanak, hogy ezekből a tanácsokból kerülnek ki a községi képviselő-testületek és a Tartományi Képviselőház magas rangú tisztségviselői.

A képviselő-testületek küldöttségi összetételében végbement változásokról közölt eddigi adatok mellett elmondhatjuk egyebek között még, hogy a korábbihoz viszonyítva lényegesen változott a földművesek, a nők és a fiatalok száma, bár arányuk ezekben a küldöttségi testületekben még mindig nem felel meg a lakossági összetételnek. A szociális, a professzionális és egyéb társadalmi csoportok, kategóriák nagyobb jelenléte a községi képviselő-testületekben, a Tartományi Képviselőházban, az elemzett, vagy írásunkban csak jelzett változások a küldöttségi testületek összeté-

telében nagymértékben a társadalmi-politikai szervezetek választási tevékenységével magyarázhatók. A küldöttek és küldöttségek választását meghatározó mércékkel a társadalmi-politikai szervezetek megteremtették annak feltételét, hogy a küldöttségekbe, de még inkább a községi képviselőtestületekbe a küldötteket a lakosság szociális és professzionális összetételének megfelelő arányban válasszák. A küldöttrendszer társadalmi céljainak következetes megvalósításával szoros összefüggésben van a következő kérdés is: a társadalmi-politikai szervezeteknek az a törekvése, hogy a küldöttségi testületek struktúrája arányban legyen a lakosság, illetve a választó bázis struktúrájával, akadályozza-e, hogy a legrátermettebbeket válasszuk, hogy a jelölések és választások demokratikus módon történjenek. Amennyiben politikai rendszerünk egyik legfontosabb jellemzőjét tartjuk szem előtt, nevezetesen a rendkívül sokféle érdek öngazgatási úton történő egyeztetését és megvalósítását, akkor nem kérdőjelezhető meg a követelmény, hogy a politikai szervek struktúrája megfeleljen a heterogén társadalmi bázis struktúrájának. A gyakorlatban azonban már felvétődött az „előírt” és „kívánatos” struktúra tényleges eredményességének kérdése. A problémával kapcsolatban a legutóbbi választások alkalmával több vajdasági községben végeztünk felmérést a választási bizottságok elnökeinek körében. A kapott válaszok arra mutatnak, hogy a küldött-testületek strukturális összetételére vonatkozó mércék és kívánalmak megnehezítik a legrátermettebb dolgozók, vagy polgárok megválasztását. Ez a probléma különösen a kisebb községekben érezhető, mégpedig a szélesebb társadalmi-politikai közösségek küldötteinek jelölésekor. Jellemző az a hozzáállás is, hogy a küldöttségek strukturális összetételét formálisan próbálják meghatározni, a százalékarányokat például a korábbi választások adataiból egyszerűen átírják. A küldöttségek megfelelő struktúrájának biztosítása — a választási bizottságok elnökeinek véleménye szerint — nem okozott nehézséget, mert a polgárok és dolgozók gyűlésein jól ismerik a bázis összetételét és tiszteletben tartották a mércéket, de az előre meghatározott struktúra zavaróan hat a küldöttek demokratikus jelölésére. Felül kellene vizsgálni a küldöttségek és küldöttek választásáról szóló mércéket, mert az az összetétel és választási eredmény, ami 1974-ben (amikor még a szkupstinai struktúrákban a földművesek, nők, dolgozók és más kategóriák kisarányú részvétele miatt) pozitív volt, ma már nem nevezhető egyértelműen optimális struktúrának.

Fordította *Hornok Ferenc*

Jegyzetek

- ¹ Bővebben lásd a *Savremenost* folyóirat 1978. évi 1. és 2. számának 112—120. oldalán, valamint az 1979. évi 12. szám 104—119. oldalán.
- ² Sem elméletünkben, sem gyakorlatunkban a közvetlen termelő fogalma nincs szabatosan meghatározva. Különböző szerzők különböző személyeket

sorolnak ebbe a kategóriába. Leggyakoribb szemlélet szerint közvetlen termelő az, akinek munkája közvetlen kapcsolatban van a termelési folyamattal. Ilyen értelemben használja a közvetlen termelő fogalmat a statisztika is, amelynek adatait írásunkban közöltük.

* A községi képviselő-testületek tanácsaiba 1982-ben választott küldöttek adatait a hivatalos statisztika még nem összegezte, így csak az 1974. és 1978. évi választási adatokra hivatkozhattunk.

Rezime

Promene u sastavu skupština društveno-političkih zajednica u SAP Vojvodini

Analiziraju se promene ostvarene u strukturi skupština društveno-političkih zajednica u SAP Vojvodini od uvođenja delegatskog sistema. Socijalni sastav, kao i druga obeležja delegacija i delegata razmatraju se kao pretpostavke za ovladavanje radnika i drugih radnih ljudi procesima političkog odlučivanja. Pretežno na osnovu statističkih podataka, formulisano je nekoliko opštih zaključaka.

Od uvođenja delegatskog sistema došlo je, u prvom redu, do znatnog povećanja zastupljenosti socio-profesionalne kategorije industrijskih i srodnih radnika u svim skupštinskim strukturama i kreće se od jedne petine do blizu trećine delegata u pojedinim skupštinama. Sa udelom od svega nekoliko procenata ova je socijalna kategorija bila potisnuta iz ranijih skupštinskih saziva, a naročito u periodu od 1963. do 1969. godine. Zaključuje se da izneti neposredni udeo radnika u delegatskim strukturama, ipak, nije sasvim u skladu sa društvenim opredeljenjem da se delegatskim sistemom ostvaruje dominantna uloga radničke klase u procesima odlučivanja.

Značajan je nalaz da je u delegatskim telima obezbeđena uključenost svih osnovnih socio-profesionalnih grupacija. Takođe su karakteristični podaci koji ukazuju da rukovodeći i stručni kadrovi predstavljaju relativno najzastupljenije društvene kategorije u delegatskim telima i da se njihov udeo povećava idući od delegacija ka Skupštini SAPV. To upućuje na zaključak o povećanju odvojenosti radnika od političkog odlučivanja što se ide ka višim organima vlasti i samoupravljanja.

Razmatra se sastav delegata prema broju biranja u predstavnička tela i iznosi opšti zaključak da je posle uvođenja delegatskog sistema ostvarivana značajna pokretljivost u sastavima skupština društveno-političkih zajednica u SAPV. Naročito je u prvim delegatskim izborima iz 1974. godine obezbeđeno visoko, učešće lica koja ranije nisu bila birana u organe vlasti, dok je već u drugim izborima na delegatskim osnovama došlo do smanjenja angažovanja novih predstavnika i u skupštinama opština i u Skupštini SAPV. Blizu, odnosno više od dve trećine prvi put biranih delegata u pojedine skupštine je procenat koji upućuje na konstataciju da je time, bar formalno, zaustavljena profesionalizacija političkog rada u skupštinskim strukturama.

Resumee

Die Veränderungen in der Zusammensetzung der Delegatenhäuser der politischen Gemeinschaften in der SAG Vojvodina

Es werden die Änderungen in der Struktur der Vertreterkörperschaften der politischen Gemeinschaften seit der Einführung des Delegatensystems analysiert. Die soziale Struktur, sowie andere Bezeichnungen der Delegationen und der Delegaten, werden als besondere Bedingungen zur Beherrschung der politischen Eentschlussfassung durch die Arbeiter und andere Arbeitenden untersucht. Es wurden, grössten Teils auf Grund von statistischen Daten, einige allgemeine Beschlüsse formuliert.

Seit der Einführung des Delegatensystems, ist zunächst zur bedeutenden Erhöhung der Professionskategorie der Industriearbeiter und anderer ähnlichen Arbeiter, in allen Strukturen der Versandtenthäuser, uzv. zur Beteiligung von einem Fünftel bis einem Drittel der Delegaten, in diesen Häusern, gekommen. Mitbeteiligungen durch nur einigen Prozenten, waren diese Kategorien in früheren Zeiten ziemlich unterdrückt, insbesondere in der Periode zwischen den Jahren 1963—1969. Es wird festgestellt, dass die vorgezeigte Beteiligung der Arbeiter noch immer nicht den gesellschaftlichen Entschlüssen entsprechend ist, dass durch die Einführung des Delegatensystems die Arbeiterklasse im Prozess der gesellschaftlichen Beschlussfassung dominierende Rolle erreicht.

Wichtig ist die Feststellung dass in den Delegatenkörperschaften, alle grundlegende sozio-professionelle Gruppen eingeschlossen werden. Charakteristisch sind auch die Daten, die bestätigen dass die führenden und Fachkadern die relativ bestens vertretene Gesellschaftgruppen in der Vertreterkörperschaften sind, und dass ihre Teilnahme wächst wenn man von den Delegationen zu dem Abgesandtenhaus Vojvodinas weiter dringt. Das bezeichnet die wachsende Trennung der Arbeiter von der politischen Entschlussfassung, wenn man die höhere Organen der Macht der Selbstverwaltung untersucht.

Man untersucht die Struktur der Delegaten, nach der Zahl der Wahlen, in die Vertreterkörperschaften und kommt zur Feststellung, dass es nach der Einführung des Delegatensystems zur wichtigen Beschleunigung der Arbeitereteiligung in den Vertretungen der Gesellschaftspolitischen Gemeinschaften in der SAG Vojvodina gekommen ist. Besonders in den Wahlen von 1974 ist dazu gekommen, dass viele gewählt worden sind, die vorher nicht gewählt waren; in den späteren Wahlen jedoch, ist zur Minderung der Neugewählten in den Vertretungen der Gemeinden und des autonomen Gebiets gekommen. Die etwa zwei Drittel Neugewählten zeigen ein Prozent der, auf die Einstellung der formellen Professionalität, der politischen Arbeit, in den Vertretungsstrukturen hinweist.